

UDK: 811.163.42:81'36:81'24
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćen za tisak: 10. prosinca 2013.

Ivona Radić Tatar
Poliklinika za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG
iradic25@gmail.com

Ovladanost vrstama rečenica na kraju predškolske dobi

Sintaksa se najintenzivnije razvija u predškolskomu razdoblju, i to između treće i pete godine, kada djeca počinju proizvoditi složene rečenične strukture. Većina petogodišnjaka uspješno proizvodi različite vrste složenih rečenica, nezavisnih i zavisnih. Sintaktički se razvoj nastavlja i tijekom školovanja, čak i u adolescentskoj i odrasloj dobi, no mnogo sporije. Svrha je ovoga rada istražiti vrste rečenica koje rabe djeca urednoga jezičnoga razvoja prilikom pripovijedanja u razdoblju neposredno pred ulazak u osnovnu školu, što je dosada bilo samo djelomično istraživano u hrvatskome jeziku. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno petnaestero predškolaraca od 6,01 do 7,05 godina. Njihova je ovladanost vrstama rečenica ispitana pomoću slikovnice 'Frog, where are you?' (Mayer 1969), koja predstavlja visoko strukturirani poticaj za ispitivanje pripovijedanja. Rezultati su pokazali da predškolarci proizvode različite rečenične strukture uz visoki stupanj gramatičnosti. Najčešće proizvode složene rečenice, i to uglavnom nezavisno složene rečenice, potom višestruko složene rečenice, a najmanje zavisno složene, među njima najčešće objektne. Od nezavisno složenih rečenica djeca proizvode samo sastavne i suprotne rečenice te rečenični niz. Najrjeđe proizvode neoglagoljene ili eliptične rečenice.

1. Uvod

Jezične sposobnosti utječu na početak školovanja, ali isto tako velikim dijelom određuju školski uspjeh djeteta. Brojna su istraživanja potvrdila da je razina jezičnoga znanja u predškolskoj dobi najbolji pokazatelj budućega

uspjeha u čitanju i pisanju, koje predstavljaju temeljne vještine za učenje jer se najveći dio obrazovnoga procesa odvija u jezičnomu kodu.

Riječi se moraju uklopiti u rečenicu da bi služile za sporazumijevanje. Pri tome značenje rečenice ovisi o značenjima pojedinih riječi od kojih je sastavljena i o njihovim međusobnim značenjskim odnosima (Babić 1997). Sintaksa kao jezična sastavnica omogućava ljudima izražavanje složenih misli, osjećaja (Crystal 1996). Sintaksa kao jezikoslovna disciplina dio je gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo. Predmet su joj pravila po kojima se riječi slažu u rečenice uz pretpostavku da su poznati glasovi od kojih se riječi sastoje, oblici u kojima se pojavljuju i značenje koje nose. Najmanja je jedinica s kojom sintaksa barata riječ u kojem od svojih oblika, a najveća je rečenica (Katičić 1991).

Sintaktički razvoj — Djeca prve riječi izgovaraju u dobi od godinu, godinu i pol dana. Te su riječi jednočlani iskazi (holofraze), a njima se izražavaju različita značenja koja u jeziku odraslih imaju rečenice, npr. *Pa-pa* znači *Tata je otišao* (Jelaska 2005). Nakon nekoliko mjeseci proizvodnje jednosložnih iskaza, dakle, između 18. mjeseca i 2. godine života, djeca počinju spajati dvije riječi u iskaz, npr. *Tata cipele*, kojima se iskazuju različiti odnosi. Tim ranim spojevima nedostaju funkcionalne riječ. No s vremenom, kako djeca počinju proizvoditi dulje iskaze, počinju uključivati funkcionalne riječi i vezane morfeme koji su nedostajali u prvotnim iskazima (Hoff 2001).

Sintaktički razvoj omogućava djeci spajanje različitih riječi i proizvodnju duljih iskaza kojima izražavaju svoje želje, interese, mišljenje. Dugi niz godina istraživači su istraživali razvoj sintakse najčešće u razgovorima (npr. Paul 1981, Leadholm, Miller 1992). Kao rezultat tih istraživanja pokazalo se da je najintenzivniji sintaktički razvoj u predškolskomu razdoblju, i to između treće i pete godine, kada djeca počinju proizvoditi složene rečenične strukture. Većina petogodišnjaka uspješno proizvodi različite vrste složenih rečenica, nezavisnih i zavisnih. Razvoj se nastavlja i tijekom školovanja, čak i u adolescentskoj i odrasloj dobi, no mnogo sporije (Nippold et al. 2005). Pri tomu su rečenice s umetnutim strukturama, kao što su odnosne rečenice, najveće dostignuće jezičnoga razvoja i njima se intenzivno ovladava tek u školskoj dobi (Balića, Hržica, Kuvač Kraljević 2012).

Rani sintaktički razvoj obilježen je usvajanjem novih sintaktičkih struktura, dok je kasniji sintaktički razvoj obilježen sposobnošću kombiniranja postojećih, već usvojenih struktura, u dulje višestruko složene rečenice (Nippold 2007). Sintaksa jednim svojim dijelom ovisi o morfološkoj ispravnosti semantički odabranih jedinica, tako i suvislost ili koherentnost izražava svoju ovisnost poglavito preko sintakse, a onda i preko semantike i morfologije (Arapović, Kuvač 2001).

Pripovijedanje — Rečenice se uklapaju u tekst kao nadređenu lingvističku strukturu. Postoje različite vrste tekstova, a među njima i priče koje nastaju pričanjem ili pripovijedanjem. Pripovijedanje je jedan od činova kojima nastaju posebne vrste tekstova. Ono je spontano govorenje o zadanoj ili slobodno odabranoj temi koja se razvija zajedno s općim djetetovim razvojem (Hudson, Shapiro 1991, McCabe, Peterson 1991). Pripovijedanje je vrlo složena sposobnost jer zahtijeva uklopljenost lingvističkih, kognitivnih i socijalnih sposobnosti (Reilly et al. 2004). Ono dobro pretkazuje školski uspjeh. Pripovijedanje ili naracija iznošenje je prošloga iskustva rečenicama koje su poredane prema vremenokomu redosljedu (Labor 1984). U dobi od četiri godine djeca imaju shemu za pričanje priče koja uključuje uvod, zaplet i kraj tako da su razumljiva slušateljima, a šestogodišnja su djeca sposobna pripovijedati na sasvim strukturirani način.

Istraživanja hrvatskoga sintaktičkoga razvoja — Iako se u zadnja dva desetljeća usvajanje hrvatskoga jezika intenzivno istražuje (v. npr. Kuvač Kraljević, Palmović 2007), malo je istraživanja koja se bave isključivo sintaksom u dječjem razvoju, znatno se više istražuje usvajanje morfologije ili morfosintakse (npr. Jelaska, Kovačević 2001, Jelaska, Kovačević, Anđel 2002, Dobravac, Cvikić, Kuvač-Kraljević 2011, Hržica, Lice 2013). U ovomu će se poglavlju predstaviti nekoliko sintaktičkih istraživanja dječjega razvoja koja su se bavila vrstama rečenica, a poslužila su u oblikovanju ovoga rada.

Jedno je od njih nastalo u okviru projekta Psiholingvistički aspekti usvajanja hrvatskoga jezika (Ljubešić i sur. 1991). Na temelju ponavljanja rečenica dugih od deset do dvanaest riječi Z. Jelaska (Babić 1995, 1997) ispitala je kako osnovnoškolska djeca (9–12 godina) ponavljaju rečenice različitih struktura duljine od deset do dvanaest riječi. Rečenice su imale jednu, dvije ili tri obavezne dopune, obilježen i neobilježen red riječi te različitu semantičku složenost. Ispitano je 32 djece uredna jezičnoga razvoja i 32 djece s posebnim jezičnim teškoćama. Zadaci ponavljanja rečenica smatraju se jednim od najboljih testova za procjenu jezičnoga znanja. Rečenice trebaju prelaziti opseg kratkoročnoga pamćenja (koji iznosi 3–7 jedinica) ako se želi otkriti kako djeca jezično obrađuju rečenice jer ih ona tada moraju ponovno proizvesti (Babić 1997). To je istraživanje pokazalo da su djeci rečenice s istim brojem riječi lakše ili teže za ponavljanje ovisno o njihovoj strukturi: jednostavnost ili složenost značenja, poželjnom ili nepoželjnom redu riječi, brojem i vrstom obaveznih i neobaveznih dijelova. Najlakše su ponovljive značenjski jednostavne rečenice, dok su teže ponovljive rečenice sa značenjski složenijim riječima, odnosno skupovima riječi, posebno ako je i red riječi obilježen. Lakše se doslovno ponavljaju rečenice s više obaveznih dopuna nego manje: djeca se najprije trude ponoviti glagol i imenicu u subjektnoj ulози, a tek potom ostale glagolske dopune. Pokazalo se da red riječi također

utječe na uspješnost ponavljanja: za svaku vrstu rečenica postoji poželjan i manje poželjan red riječi, npr. djeci uredna jezična razvoja važno da red riječi bude neobilježen kada je rečenica semantički složena. Djeca uredna jezičnoga razvoja uspješnije ponavljaju rečenice od druge skupine, ali razlika je veća na semantički jednostavnijim rečenicama nego složenijima.

Sintaktički razvoj hrvatske djece u dobi od 4,2 do 7 godina na temelju pripovijedanja istražile su D. Arapović i J. Kuvač (2003). I ove su dvije autorice uspoređivale jezik djece urednoga jezičnoga razvoja i djece s posebnim jezičnim teškoćama. Rezultati su pokazali da uspješnost ostvarivanja pripovijednoga teksta u djece urednoga jezično-govornoga razvoja ne ovisi o tipu diskursa i da je prisutna ujednačenost u proizvodnji različitih rečeničnih struktura uz visoki stupanj gramatičnosti. U uzorku djece urednoga jezičnoga razvoja 39% ukupnih rečenica činile su neoglagoljene ili eliptične rečenice, 25% jednostavne, a 36% složene rečenice. Budući da neoglagoljene u jednomu smislu pripadaju jednostavnim rečenicama, može se reći da je u tomu istraživanju tek oko trećine složenih rečenica.

Istraživanje P. Bogetić, D. Arapović i J. Kuvač-Kraljević (2008) pokazalo je da djeca urednoga jezično-govornoga razvoja imaju strukturiraniju priču od djece s PJT još u mlađoj kronološkoj dobi. Stoga je napravljena hrvatska inačica instrumenta za ispitivanje pripovijedanja jednojezične i dvojezične djece u dobi od 3 do 10 godina (Hržica, Kuvač Kraljević 2012), nazvanoga MAIN, tj. višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja napravljenoga u okviru projekta COST *Language Impairment in a Multilingual Society: Linguistic Patterns and the Road to Assessment*.

Proizvodnju odnosnih rečenica djece od 1 do 4 razreda osnovne škole istražile su M. Balija, G. Hržica i J. Kuvač Kraljević (2012) i raščlanile ju u okviru generativne teorije. Odnosne su rečenice dobivene uvrštavanjem odnosne surečenice odnosnim zamjenicama (koji, koja, koje) u glavnu i pomicanjem imenske fraze unutar uvrštene rečenice iz subjektnoga položaja, npr. *To je djevojčica koja* (DJEVOJČICA) *grli mamu* ili objektnoga položaja, npr. *To je djevojčica koju mama grli* (DJEVOJČICU). Istraživanja pokazuju da se u različitim jezicima odnosne rečenice usvajaju u različitoj dobi, no u nekim jezicima poput talijanskoga, engleskog ili hebrejskoga jeziku pojavljuju već oko treće godine (Crain et al. 1990, de Villiers et al 1994, Friedmann, Novogrodsky 2004), ali za potpuno razumijevanje potrebno je još dvije do tri godine od njihove pojave (Tavakolian, 1981; de Villiers i sur., 1994; Hakansson i Hansson, 2000). Pokazalo se da su ove rečenice zahtjevne i za školarce urednoga jezičnoga razvoja u nižim razredima osnovne škole i da se u mlađoj školskoj dobi odnosne rečenice s objektnim pomakom još posve ne usvajaju.

Na temelju pripovijedanja pomoću iste slikovnice kao i u ovom istraživanju K. Lice, Z. Dedić, I. Radić i M. Colnago (2010, u nastavku Lice et al)

usporedile su vrste rečenica po desetero djece urednoga jezičnoga razvoja i posebnih jezičnih teškoća u dobi od 6,6 do 7,4. Pokazalo se da su priče djece s jezičnim teškoćama manje složene od njihovih vršnjaka uredna jezičnoga razvoja. Autori navode i zamjetne individualne razlike u jezičnim sposobnostima, no kako je riječ o posteru, tvrdnje nisu potkrijepljene podatcima. U tomu su istraživanju ispitanici urednoga jezičnoga razvoja proizveli više jednostavnih rečenica (50%) od složenih (47,3%) te vrlo malo neoglagoljenih (2,71%), odnosno krnjih. U odnosu na istraživanje D. Arapović i J. Kuvač (2003) znatno je smanjen udio neoglagoljenih rečenica (autorice su ih nazivale krnjima), a povećan je udio složenih rečenica u ukupnoj proizvodnji. Međutim, i dalje je složenih manje od jednostavnijih. Među (pod)vrstama dviju većih skupina bilo je najviše jednostavnih proširenih rečenica (41,47%), dok su druge po redu bile nezavisne (26,35%). Višestrukosloženih rečenica bilo je dvostruko manje od nezavisnih (12,79%), a neproširenih i zavisnosloženih bilo je slično (8,53% prema 8,14%). Nije se pojavio rečenični niz, iako treba napomenuti da su autori spominjali i kategoriju upravni govor (udio je bio samo 1,55%). Međutim, kako je riječ o posteru, nisu bili dostupni drugi podatci.

Svrha je istraživanja u ovom radu utvrditi glavne vrste rečenica koje su hrvatska djeca usvojila u cijelomu rasponu dobi koja prethodi upisu u osnovnu školu na nešto većemu broju ispitanika. K tomu se žele utvrditi i podvrste složenih rečenica koje predškolarci proizvode prilikom pripovijedanja, uključujući i podjelu prema sadržaju uvrštavanja. Žele se odrediti obrasci urednoga sintaktičkoga razvoja, a samim time u budućnosti i lakše dijagnosticirati odstupanja. Kako jezično primanje, odnosno razumijevanje, obično prethodi jezičnoj proizvodnji, vjerojatno je da su proizvedene rečenice ispitane djece manje složene nego što bi bile rečenice koje su sposobne primiti. Čini se uvjerljivim da su djeca u stanju razumjeti vrste rečenica koje i sama proizvode, posebno ako se one pojavljuju od ranoga predškolskoga razoblja. To bi ipak trebalo provjeriti jer su primjerice odnosne rečenice izuzetak od toga ustaljenoga obrasca, iako u školskomu razdoblju (Balija, Hržica, Kuvač Kraljević 2012).

1.1. Jednostavne rečenice

Osnovno ustrojstvo rečenice tvore predikat, subjekt, objekt i priložne ili adverbne oznake (Težak, Babić 1996, Barić et al 1997), a S. Ham (2002) navodi još atribut i apoziciju, koji su imeničke dopune u rečenici. Rečenica ne mora uvijek sadržavati sve te dijelove. U slaganju rečenice odlučnu ulogu ima predikat jer je on rečenična jezgra, a njegov je nositelj glagol (s kategorijama osobe, broja, vremena i načina) koji otvara mjesto ostalim članovima rečeničnoga ustrojstva: subjektu, objektu i priložnim oznakama (Težak, Ba-

bić 2009). Predikat je jedini obavezni dio rečenice. No kako većina rečenica sadrži osim predikata i subjekt, ta se dva dijela smatraju glavnim rečeničnim dijelovima.

Jednostavne se rečenice sastoje samo od članova osnovnoga gramatičkoga ustrojstva (Barić et al 1997). Drugim riječima, jednostavne su rečenice sintaktičke jedinice s jednim temeljnim rečeničnim ustrojem koje čini odnos između predikata i subjekta, odnosno sam predikat ili predikatni skup (Silić, Pranjković 2007).

1.1.1. Dvočlane (raščlanjene) rečenice

Dvočlane ili raščlanjene jednostavne rečenice pretpostavljaju odnos između predikata i subjekta. Te rečenice mogu biti različito duge, od *Maca pije* do *Ona mala crna maca od susjeda stalno hoće piti tvoje mlijeko iz potrgane šalice*.

Neproširene rečenice — Ako rečenica sadrži samo osnovne dijelove, subjekt i predikat, smatra se neproširenom, npr. *Maca mijauče. Ona je gladna*. Dakle, u neproširenim se rečenicama ni subjekt ni predikat ne pojavljuju s dopunama. Takve se rečenice nazivaju i raščlanjenim ili dvočlanim jednostavnim rečenicama (Silić, Pranjković 2005).

Proširene rečenice — Ako rečenica ima i koji drugi dio poput objekta ili priložnih oznaka, smatra se proširenom, npr. *Mali su mačići neumorni. Našemu mačku idu sve više na živce*. Dakle, u proširenim se rečenicama subjekt ili predikat pojavljuju s dopunama.

Rečenice sa skrivenim subjektom — U dvočlanim rečenicama subjekt može biti zalihosan jer se zna, tj. pretpostavlja, npr. *Pjevam. Ideš s nama! Pomozimo joj!* Takve rečenice u kojima subjekt nije izrečen posebnom riječju, nego je određen osobom predikatnoga glagola, zovu se *rečenice s neizrečenim subjektom* ili *rečenice sa skrivenim subjektom* (Težak, Babić 2009). Možda je bolji naziv skriveni jer je subjekt u tim rečenicama izrečen, samo ne posebnom riječju (npr. zamjenicama *ja, ti, mi*), nego posebnim glagolskim morfemom koji označava osobu (npr. *-m, -š, -mo*).

1.1.2. Jednočlane (neraščlanjene) rečenice

Za razliku od rečenica u kojima je subjekt neizrečen riječju ili skriven u glagolskoj osobi, jednočlane ili neraščlanjene jednostavne rečenice nemaju subjekta. On nije izrečen ili zato što se ne može uvrstiti (npr. *Svejedno mi je, Sram me je, Najteže je njegovoj mami*, kod bezosobnih glagola, npr. *Grmi, Sutra će se razvedriti*), ili je govorniku nepoznat (npr. *Negdje tuđnji*), ili ga ne će imenovati (npr. *Trebalo bi zatvoriti vrata, Premlatilo ga*). Katkad

ga je teško utvrditi “jednom preciznom” (Težak, Babić 2009) riječju (npr. *Oko kuće bile je tiho i mirno*).

Besubjektne rečenice — Rečenice u kojima se ne može odrediti subjekt ni iz glagolskoga oblika ni iz prethodnoga teksta (npr. *Slavilo se, Nema nikoga*), zovu se besubjektne ili neosobne rečenice (Ham 2002, Težak, Babić 2009). Nazivaju se i bezličnim rečenicama.

Neoglagljene ili eliptične rečenice — Rečenice u kojima nije izrečen cijeli predikat ili dio složenoga predikata zovu se neoglagljene rečenice (Težak, Babić 2009). Treba napomenuti da su se neoglagljene (ili bezglagolske) rečenice koje se spominju u ovom tekstu tradicionalno nazivale eliptičnim rečenicama (npr. *Vatra! Na zdravlje!*) pa se navode oba naziva. Nazivaju se i *krnjim* rečenicama. Naziv *neoglagljen* pojavljuje se u novijim gramatikama (v. Težak, Babić 2009: 249).

Prema hrvatskim gramatikama nije uvijek jasno uključuju li eliptične rečenice samo jednostavne rečenice ili i složene. Tako su u gramatici J. Silića i I. Pranjkovića (2005: 388) primjeri ekspresivnosti razgovornoga stila koji se postiže i “karakterističnim eliptičnim rečenicama poput *Čašicu žestokog?, Pola* (recimo kruha) — *dovoljno?, S mlijekom?* (kavu, primjerice). *Još nešto?, Ništa više?*”. U gramatici D. Raguža (1997: 302) kao primjer eliptične rečenice navedena je cijela surečenica: “Da te uhvatim!”, dio rečenice poput *Da te uhvatim, prebio bih te!* Rasprava o tomu što sve uključuju eliptične rečenice izlazi izvan okvira ovoga rada.

1.2. Složene rečenice

Dvije ili više jednostavnih rečenica mogu se nizanjem, sklapanjem i uvrštavanjem sklopiti u veću rečeničnu cjelinu koja se zove složena rečenica, a njezine sastavnice surečenice. Nizanjem i sklapanjem dobivaju se nezavisno složene rečenice, a uvrštavanjem zavisno složene rečenice.

1.2.1. Nezavisno složene rečenice

U rečeničnomu nizu surečenice su nanizane bez veznika (bezveznične ili asindetske rečenice), npr. *Zima je, upali grijanje! Shvaćam: zaboravili ste na moj rođendan!*

Ostale se nezavisno složene rečenice sklapaju povezivanjem. U sastavnoj se rečenici surečenice povezuju u cjelinu zbog nekoga zajedništva sastavnim veznicima: *i, pa, te, ni, niti* i dr. U suprotnoj se rečenici sadržaj jedne surečenice suprotstavlja sadržaju druge, a povezuju se veznicima: *a, ali, nego, već, no*. U rastavnoj rečenici izriče se da radnja jedne surečenice isključuje radnju druge, najčešće se povezuju veznikom *ili*. U isključnoj rečenici iz sadržaja jedne surečenice isključuje se dio sadržan u drugoj, a

povezuju se isključnim veznicima: *samo, jedino, tek* i drugo ili isključnim veznim riječima. U zaključnoj rečenici sadržaj druge surečenice proizlazi kao zaključak sadržaja prve surečenice, povezuju se zaključnim veznicima: *dakle, zato, stoga* i drugo ili zaključnim veznim riječima.

1.2.2. Zavisno složene rečenice

U zavisno složenoj rečenici jedna je surečenica dio gramatičkoga ustrojstva druge surečenice. Surečenica koja drugoj služi kao dio gramatičkoga ustrojstva zove se glavna rečenica, a surečenica koja o glavnoj ovisi zove se zavisna rečenica (Težak, Babić 1996, 2009). Zavisne se rečenice sklapaju uvrštavanjem. Tako prema mjestu uvrštavanja postoje subjektne, predikatne, objektne, atributne i priložne ili adverbne rečenice.

U subjektnoj se rečenici zavisna surečenica prema glavnoj odnosi kao subjekt (npr. “*Tko se tuče, taj se ne voli*”), u predikatnoj kao predikat (npr. “*Kolači su joj da umreš!*”). U objektnoj se rečenici zavisna surečenica prema predikatu glavne rečenice odnosi kao objekt (npr. “*Rekla sam joj što želi za rođendan*”). U atributnoj rečenici zavisna surečenica pobliže označuje imenicu ili neku drugu riječ što vrši službu imenice (npr. “*Daj joj cvijeće koje sam ja dobila*”). U priložnoj rečenici zavisna surečenica dopunjuje glagol glavne rečenice služeći mu kao priložna oznaka (npr. “*Odnesi ga kad se probudiš*”).

Prema sadržaju uvrštavanja rečenice mogu biti odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, posljedične, namjerne, pogodbene, dopusne, izrične te zavisno upitne i zavisno zahtjevne rečenice. U odnosnoj rečenici zavisna se surečenica odnosi na neku riječ u glavnoj surečenici ili na cijelu surečenicu, a službu veznika najčešće imaju odnosne zamjenice.

Navedena je podjela iz hrvatske gramatike za osnovno obrazovanje (Težak, Babić 1996, Ham 2002). Postoje i drugačije podjele rečenica u hrvatskome. Tako neke gramatike ne navode isključne i zaključne rečenice nego izuzetne i zaključne (Barić et al 1997), a i izdanje Težak, Babić (2009: 259) navodi u naslovu *Isključne (izuzetne) rečenice*, dok neke gramatike nemaju te dvije vrste rečenica (Silić, Pranjković 2005). No ovim se istraživanjem utvrdilo da predškolarci proizvode i jednostavne i složene rečenice oko kojih se sve gramatike slažu pa se u ovom radu neće dalje baviti razlikama među podjelama. Naime, u ovom su istraživanju zabilježene samo tri vrste nezavisno složenih rečenica: rečenični niz, sastavne i suprotne rečenice, ostale djeca nisu ni proizvodila, pa pitanje o postojanju isključnih i zaključnih rečenica za ovaj rad nije bitno.

2. Način rada

Ovim se istraživanjem željelo utvrditi koje vrste rečenica proizvode predškolarci prilikom pripovijedanja i koliko je njihov udio među svim proizvedenim rečenicama. Isto se tako željelo vidjeti kakve su pojedinačne razlike u tomu. Budući da se naziv predškolska djeca odnosi na svu djecu koja nisu u školi, odnosno nisu školske dobi, ovdje će se djeca godinu dana mlađa od školske dobi kao i u K. Lice et al (2010) nazivati predškolarci. Posebna pozornost želi se usmjeriti na pojavnost i vrstu složenih rečenica te njihovu točnost.

2.1. Pretpostavke

Na temelju prethodnih istraživanja dječjega pripovijedanja (Arapović, Kuvač 2001, Lice et al 2010) pretpostavljalo se da će predškolarci kao potkategoriju proizvoditi najviše jednostavnih proširenih rečenica, potom složenih, a najmanje jednostavnih neproširenih budući da su odmakli u sintatičkomu razvoju od ranije dobi kada se proizvode neoglagoljene rečenice i jednostavne neproširene. Isto se tako očekivao visok stupanj gramatičnosti. Pretpostavljalo se i da će unutar svake sintaktičke kategorije predškolarci proizvoditi više običnijih, a manje neobičnijih rečenica, budući da mogu birati kako slažu rečenice. Stoga se očekivalo da će se na temelju njihove proizvodnje pokazati koje su im vrste rečenica običnije, a koje manje obične. Primjere, mjesto i vrijeme radnje među osnovnim su ulogama priližnih oznaka. Očekivanja se mogu oblikovati u nekoliko pretpostavki ili hipoteza.

- H0 Predškolarci u pripovijedanju proizvode vrlo malo gramatički netočnih rečenica.
- H1 Predškolarci u pripovijedanju proizvode ukupno više jednostavnih nego složenih rečenica.
- H2 Od svih podvrsta rečenica predškolarci proizvode najviše jednostavnih proširenih rečenica.
- H3 Među složenim rečenicama najviše je nezavisnih rečenica, a najmanje višestruko složenih.
- H4 Među nezavisno složenim rečenicama najzastupljenije su sastavne pa suprotne rečenice.
- H5 Predškolarci pokazuju velike pojedinačne razlike.

2.2. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika činilo je petnaestoro predškolske djece urednoga jezičnoga razvoja u dobi od 6,1 do 7,5 godina, dakle predškolaraca iz različitih zagrebačkih vrtića koja su ispitana 2013. Kriteriji za odabir djece u uzorak osim navedene predškolske dobi bili su uredna trudnoća i porod, uredan

psihomotorički razvoj, odsutnost oštećenja sluha, odsutnost neurološkoga oštećenja te odsutnost simptoma koji bi upućivali na poremećaje iz autističnoga spektra ili poremećaje ponašanja i emocionalne teškoće. Sva su djeca prije uključivanja u ispitivanje dodatno procijenjena standardiziranim testom prijamnoga ili receptivnoga rječnika (PPVT-III-HR, Dunn, Dunn, Kovačević i sur. 2009), ljestvicom jezičnog razumijevanja Reynell (Reynell, Gruber 1985) te nestandardiziranim zadacima (ponavljanje pseudoriječi, ponavljanje rečenica, zadacima imenske i glagolske morfologije). Logopedska procjena potvrdila je odsutnost jezičnih poteškoća, dopuštala se samo prisutnost izgovornih ili artikulacijskih poremećaja. Ispitanici su označeni rednim brojevima uz kraticu *Is* prema poretku u času ispitivanja. To nije promijenjeno budući da se na istoj građi rade još neke raščlambe koje nisu obuhvaćene ovim radom.

2.3. Ispitna građa

Ispitivanje je provedeno uporabom slikovnice *Frog, where are you?* (Mayer 1969). Slikovnica predstavlja visoko strukturirani poticaj za ispitivanje pripovijedanja i sastoji se od 24 crno-bijele slike bez teksta. Sadržajem je primjerena za djecu predškolske dobi. Priča govori o dječaku, njegovu psu i žabi. Žaba nestane pa ju dječak i pas traže i putem susreću različite životinje. Kad pronađu žabu zajedno sa ženkom i malim žabicama, jednu od žabica odvođe sa sobom. Prikladna je za ispitivanje jer s jedne strane potiče slobodno pripovijedanje pružajući dovoljno konteksta, a istovremeno vodi dijete omogućujući ujednačavanje zapisa različitih pripovjedača. Slikovnica se rabi za ispitivanje različitih jezika, a već je poslužila i za različita ispitivanja i hrvatskoga jezika (npr. Lice et al 2010, Hržica, Lice 2012). Situacijsko uzorkovanje rabi se u ovom istraživanju jer se pretpostavlja da će ispitanici sličnih jezičnih sposobnosti u opisu istoga pobudnoga (elicitirajućega) materijala proizvesti približno jednak broj iskaza. Osim toga, visokostrukturiranim pobudnim materijalom ispitanici su vođeni u odabiru leksika i rečeničnih struktura. Predškolarci su ukupno proizveli 386 rečenica, što je prosječno 25–26 rečenica po djetetu.

2.4. Postupak ispitivanja

Prije početka pripovijedanja ispitanici su dobili uputu da prvo pogledaju cijelu slikovnicu, a zatim, uz ponovno gledanje slika, ispričaju ispitivaču priču. Zbog poteškoća u započinjanju priče bio je potreban početni poticaj u obliku postavljanja osnovnih pitanja (primjerice *Tko je to? Što radi? Što se događa na slici?*). Svako je dijete posebno ispitano. Snimljeni audiozapisi svih ispitanika poslije su transkribirani i analizirani.

Prilikom određivanja sintaktičkih struktura tijekom transkripcije vodilo se računa o slikama, stankama i rečeničnoj intonaciji. U graničnim slučajevima, kada nije bilo jednostavno utvrditi je li nešto jedna ili više rečenica, prozodijska su obilježja bila presudna. Tako se primjerice procijenilo kako je uzlazna intonacija, koja je mogla značiti da prethodna rečenica nije završila, najčešće pokazatelj da priča ide dalje. To znači da u većini slučajeva djeca nisu proizvela višestruko složene rečenice, već nekoliko jednostavnih, iako je intonacija na kraju njihovih rečenica bila uzlazna.

3. Rezultati istraživanja i rasprava

Podaci su iskazani u postocima. Zanimljive su spoznaje ne samo u količini proizvedenih rečenica, nego i o tomu koje rečenice predškolarci proizvode, ali i koje se nisu pojavile.

3.1. Gramatički netočne rečenice

U odnosu na ukupan broj rečenica ispitani su predškolarci pripovijedajući priču prema slikovnomu predlošku proizveli 3% gramatički netočnih rečenica. Najviše je pogrešaka bilo s nepravilnim redoslijedom riječi u rečenici i ispuštanjem pomoćnih glagola. Nedvojbeno se može prihvatiti hipoteza H0 koja kaže da predškolarci proizvode mali broj gramatički netočnih rečenica. Dakle, može se zaključiti da pred polazak u školu djeca urednoga jezičnogovornoga razvoja proizvode rečenice uz visoki stupanj gramatičnosti. Među nezavisno složenim rečenicama gramatički je točno njih 96%, netočno ih je tek 4%, dok je među zavisnosloženim rečenicama 92% gramatički ročno, a 8% nije. Iako je ova razlika malena, zavisnih je rečenica ukupno bilo znatno manje, što zajedno pokazuje da su predškolarcima zavisno složene rečenice nešto teže nego nezavisno složene rečenice.

3.2. Vrste rečenica

U ovom su se istraživanju pojavile tri vrste jednostavnih rečenica: proširene i neproširene rečenice, uključujući i neoglagoljene. Među složenim rečenicama pojavile su se također tri vrste: nezavisno, zavisne i rečenični niz. Među nezavisno složenim rečenicama u jezičnoj proizvodnji u ovom istraživanju pojavile su se samo tri podvrste: sastavne rečenice, suprotne i rečenični niz, pri čemu je sastavnih rečenica više od dvostruko u odnosu na suprotne, a njih je pak više od dvostruko u odnosu na rečenični niz. Među zavisno složenim rečenicama u jezičnoj proizvodnji u ovom istraživanju pojavile su se također samo tri podvrste: priložne, objektne i atributne. Tablica 1 daje uvid o broju, a tablica 2 o udjelu pojedinih vrsta rečenica koje su predškolarci proizvelili prilikom pripovijedanja. Redoslijedom su prema

broju (prema podvrstama i vrstama): proširene 127, sastavne 70, suprotne 33, neproširene 32, priložne 21, rečenični niz 16, objektne 10, atributne 5. Od priložnih su se pojavile četiri vrste rečenica prema sadržaju uvrštavanja, a ako se njih pojedinačno uvrsti, po broju se nalaze između dviju posljednjih: objektne 10, uzročne 9, vremenske 6, namjerne 5, mjesne 1.

Jednostavne	159	Proširene	127				
		Neproširene	32				
Neoglagoljene	7						
Složene	220	Nezavisne	119	Sastavne	70		
				Suprotne	33		
				Rečenični niz	16		
		Višestruke	65				
		Zavisne	36	Mjesto uvrštavanja		Sadržaj uvrštavanja	
				Priložne	21	Uzročne	9
						Vremenske	6
						Namjerne	5
						Mjesne	1
		Objektne	10				
Atributne	5						

Tablica 1. Broj pojedinih vrsta rečenica proizvedenih tijekom pripovijedanja

3.2.1. Jednostavne rečenice

Kada se promatra omjer jednostavnih i složenih rečenica čak i kada se neoglagoljene uključe u jednostavne, vidi se da su složene rečenice zastupljenije (oko 57%) negoli jednostavne (oko 42%), shodno čemu se hipoteza H1 o većem udjelu jednostavnih rečenica ne prihvaća. Od pojedinih vrsta unutar tih velikih skupina predškolarci u najvećem postotku proizvode jednostavne proširene rečenice (oko 33%) pa se tako prihvaća hipoteza H2.

3.2.2. Složene rečenice

Predškolarci proizvode veliku količinu nezavisno složenih rečenice (oko 31%), ali potom slijede višestruko složene rečenice (oko 17%). S obzirom da su višestruko složene rečenice zastupljenije negoli zavisno složene rečenice, odbacuje se dio hipoteze H3 koja je predviđala da će višestrukosloženih rečenica

biti manje nego zavisnih, što znači da se H3 djelomično prihvaća, u dijelu koji je predvidio najveći udio nezavisnih rečenica.

Jednostavne	41,19%	Proširene	32,90%					
		Neproširene	8,29%					
Neoglagoljene	1,81%							
Složene	56,99%	Nezavisne	30,82%	Sastavne	18,13%			
				Suprotne	8,55%			
				Rečenični niz	4,15%			
		Višestruke	16,83%					
		Zavisne	9,32%	Mjesto uvrštavanja		Sadržaj uvrštavanja		
				Priložne		5,42%	Uzročne	2,33%
						Vremenske	1,55%	
						Namjerne	1,29%	
						Mjesne	0,25%	
				Objektne		2,59%		
Atributne		1,29%						

Tablica 2. Udio vrsta rečenica proizvedenih tijekom pripovijedanja

3.2.3. Usporedba s prethodnim istraživanjem

U tablici 3 navedeni su podatci ovoga istraživanja u odnosu na spomenuto istraživanje K. Lice et al (2010), gdje su ispitanici bili podjednako stari (od 6,6 do 7,4 godina). Općeniti su odnosi vrlo slični: najviše je jednostavno proširenih rečenica, slijede nezavisne pa višestruke, neproširenih jednostavnih i zavisnih složenih ima podjednako. Višestrukih je rečenica tek nešto više nego prije (oko 17% prema 13%). Gotovo je posve jednak udio neoglagoljenih je rečenica (2% prema 3%), zavisnih (9% prema prijašnjih 8%) i neproširenih (8% prema 9%). Iako je i ovdje najviše proširenih jednostavnih rečenica (33%), tek ih je nešto više od nezavisno složenih (31%), za razliku od veće prevlasti proširenih (41% prema 26%) prijašnjega istraživanja. Veća je razlika i ukupna prevlast složenih rečenica u ovom istraživanju: jednostavnih je rečenica za desetak posto manje nego tamo (41% prema 50%), a sukladno tomu više je složenih rečenica (57% prema 47%).

Kako prijašnje istraživanje nije posebno proučavalo podvrste nezavisnih i zavisnih rečenica, podatci navedeni u tablicama 4–5 koji se na njih odnose prvi su navedeni podatci o dječjoj proizvodnji tih podvrsta složenih rečenica.

Rečenice	2010.	2013.		2010.	2013.
Jednostavne	50,00%	41,19%	Proširene	41,47%	32,90%
			Neproširene	8,53%	8,29%
Neoglagoljene	2,71%	1,81%			
Složene	47,28%	56,99%	Nezavisne	26,35%	30,82%
			Višestruke	12,79%	16,83%
			Zavisne	8,14%	9,32%

Tablica 3. Usporedba podataka u ovom istraživanju prema istraživanju K. Lice et al (2010).

3.2.4. Vrste nezavisno složenih rečenica

Tablica 4 daje uvid o udjelu pojedinih vrsta nezavisno složenih rečenica tijekom pripovijedanja. Pokazuje se da predškolarci proizvode najviše sastavnih rečenica (59%), potom slijede suprotne (28%). Shodno tome prihvaća se hipoteza H5. U najmanjem je postotku zastupljen rečenični niz (13%). Ostale vrste nezavisno složenih rečenica nisu zabilježene u ovom istraživanju.

Vrsta nezavis. rečenica	Broj	Udio podvrste u nezavisnim rečenicama	Udio podvrste u ukupnoj jezičnoj proizvodnji
Sastavne	70	58,82%	18,13%
Suprotne	33	27,73%	8,55%
Rečenični niz	16	13,45%	4,15%

Tablica 4. Podvrste nezavisno složenih rečenica u pripovijedanju predškolaraca

Ovakav je rezultat u skladu s rezultatima prijašnjih istraživanja kojima je utvrđeno da djeca najuspješnije ponavljaju rečenice sa čvrstom strukturom, dok su najmanje uspješna u ponavljanju rečenica labave strukture, kao što je npr. rečenični niz (Babić 1997). Ne iznenađuje činjenica da je unutar nezavisno složenih rečenica najzastupljenija uporaba sastavnih rečenica koje se tvore veznikom *i* jer ih djeca vrlo rano počinju proizvoditi, a i u svakodnevnom su govoru učestale. Navedeno je u skladu i s rezultatima istraživanja za slovenski u kojem su M. Grobler i sur. (2008) ispitivale zastupljenost konektora u djece s PJT-om i djece UJR, u kojima se pokazalo da su najzastupljeniji sastavni veznici *in* 'i' i *pa* 'pa'.

3.2.5. Zavisno složene rečenice

Tablica 5 daje uvid o udjelu pojedinih vrsta zavisno složenih rečenica prilikom pripovijedanja, pokazuje udio u proizvodnji zavisnih rečenica i u cjelokupnoj proizvodnji.

Podvrsta zavisno složenih rečenica	Udio u ukupnom broju zavisnih rečenica	Udio podvrste u ukupnoj jezičnoj proizvodnji
Objektne	27,77%	2,59%
Uzročne	25,00%	2,33%
Vremenske	16,66%	1,55%
Atributne	13,88%	1,29%
Namjerne	13,88%	1,29%
Mjesne	2,77%	0,25%

Tablica 5. Podvrste zavisno složenih rečenica u pripovijedanju predškolaraca

Predškolarci među zavisno složenim rečenicama proizvode najviše objektnih rečenica 10 (28%), a onda i uzročnih 9 (25%). Slijede vremenske 6 (17%), atributne i namjerne rečenice, po 5 (14%), a proizveli su samo jednu mjesnu rečenicu (3%). Neobično je možda da je uzročnih i namjernih rečenica više (14%) negoli mjesnih (3%). Međutim, kako su zavisnosložene rečenice prilično rijetke u jezičnoj proizvodnji predškaraca (manje ih je od 10%), i broj je pojedinih vrsta zavisno složenih rečenica malen. I bez uvida u pojedinačnu proizvodnju, očito je da velik broj djece nije proizveo ni jednu atributnu, ni mjesnu, namjernu, ni vremensku, ali ni uzročnu ni objektnu rečenicu. I stoga se iz navedenih udjela pojedinih vrsta rečenica ne mogu donositi čvršći zaključci. Međutim, priložne zavisno složene rečenice mogu se promatrati zajedno (uzročne, namjerne, mjesne i vremenske), posebno zato što je podjela na vrste priložnih rečenica više semantičke nego sintaktički uzrokovana. Tada se pokazuje da su predškolarci proizveli najviše priložnih rečenica, više ne samo od objektnih (28%) i atributnih (14%), nego od objektnih i atributnih zajedno (58% prema 42%).

3.3. Pojedinačne razlike

U tablici 6. navedene su vrste rečenica svakoga pojedinoga ispitanika, od onoga s najmanjim brojem rečenica do ispitanika s najvećim brojem rečenica. Označeni su rednim brojevima uz kraticu *Is* prema poretku u času ispitivanja. Rezultati su u tablici 6. iskazani brojevima, a u tablici 7. iskazani su udjelima.

3.3.1. Broj rečenica

Ispitani predškolarci u svojem su izlaganju proizveli 19–37 rečenica, što je jako velik raspon, najveći je broj rečenica gotovo dvostruko veći od najmanjega. Medijan je 25 uz bimodalnu vrijednost: 23 i 25. Moglo bi se reći da će većina djece u ovakvom u zadatku proizvoditi oko 25 rečenica, najmanje dvadesetak, a nekoliko će pojedinaca proizvesti i više, oko trideset i pet.

Kratice su u tablicama 6. i 7.: D — dijete; BR — broj rečenica; E — elipse; NR — neproširene rečenice; PR — proširene rečenice; UJR — ukupno jednostavne rečenice; RN — rečenični niz; NezR — nezavisne rečence; ZR — zavisne rečenice; VS — višestruko složene; ViZ — višestruke i zavisne; USR — ukupno složene rečenice.

D	BR	E	NR	PR	UJR	RN	NezR	ZR	VS	ViZ	USR
Is10	19	0	3	5	8	1	9	1	0	1	11
Is6	20	0	2	5	7	0	9	2	2	4	13
Is4	21	0	0	9	9	1	5	1	5	6	12
Is14	22	0	1	4	5	2	9	4	2	6	17
Is3	23	0	1	7	8	0	9	1	5	6	15
Is7	23	1	3	6	9	2	6	1	4	5	13
Is8	23	0	0	11	11	2	2	5	3	8	12
Is2	25	0	5	8	13	2	7	1	2	3	12
Is11	25	0	1	6	7	0	7	2	9	11	18
Is12	25	0	1	5	6	1	5	0	13	13	19
Is9	26	1	0	5	5	3	9	2	6	8	20
Is5	28	0	3	13	16	2	2	2	6	8	12
Is13	34	0	8	13	21	0	8	3	2	5	13
Is15	35	0	1	5	6	0	14	9	6	15	29
Is1	37	5	3	25	28	2	0	2	0	2	4
mod	23 25	0	1	5	-	2	9	1,2	2	6,8	12
median	25	0	1	6	8	1	7	2	5	6	13
raspon	19-37	0-5	0-8	4-25	5-28	0-3	0-14	0-9	0-13	1-15	4-29

Tablica 6. Broj pojedinih vrsta rečenica po ispitaniku

D	BR	E	NR	PR	UJR	RN	NezR	ZR	VS	ViZ	USR
Is10	19%	0%	15,79%	26,32%	42,11%	5,26%	47,37%	5,26%	0%	5,26%	57,89%
Is6	20%	0%	10,00%	25,00%	35,00%	0%	45,00%	10,00%	10,00%	20,00%	65,00%
Is4	21%	0%	0%	42,86%	42,86%	4,76%	23,81%	4,76%	23,81%	28,57%	57,14%
Is14	22%	0%	4,55%	18,18%	22,73%	9,09%	40,91%	18,18%	9,09%	27,27%	77,27%
Is3	23%	0%	4,35%	30,43%	34,78%	0%	39,13%	4,35%	21,74%	26,09%	65,22%
Is7	23%	4,34%	13,04%	26,09%	39,13%	8,69%	26,09%	4,35%	13,04%	21,74%	56,52%
Is8	23%	0%	0%	47,82%	47,82%	8,69%	8,69%	21,74%	13,04%	34,78%	52,17%
Is2	25%	0%	20,00%	8,00%	52,00%	8,00%	28,00%	4,00%	8,00%	12,00%	48,00%
Is11	25%	0%	16,00%	40,00%	56,00%	0%	56,00%	8,00%	36,00%	44,00%	72,00%
Is12	25%	0%	16,00%	20,00%	40,00%	16,00%	20,00%	0%	52,00%	52,00%	76,00%
Is9	26%	3,85%	0%	19,23%	19,23%	11,54%	34,62%	7,69%	23,08%	30,77%	76,92%
Is5	28%	0%	10,71%	46,43%	57,14%	7,14%	7,14%	7,14%	21,43%	28,57%	42,86%
Is13	34%	0%	23,53%	38,24%	61,76%	0%	23,53%	8,82%	5,88%	14,7%	38,24%
Is15	35%	0%	0,29%	14,29%	17,14%	0%	40,00%	25,71%	17,14%	42,86%	82,86%
Is1	37%	13,51%	21,62%	67,57%	75,68%	5,4%	0%	5,4%	0%	5,4%	10,81%

Tablica 7. Udio pojedinih vrsta rečenica po ispitaniku

Dakle, eliptičnih rečenica gotovo nema: najviše 4%, kod netipičnoga ispitanika 14%. Neproširenih rečenica ima u rasponu od 0 do četvrtine (24%). Proširenih ima u rasponu od 8 do 47%, kod netipičnoga ispitanika 68%. Ukupno jednostavnih rečenica ima od 17% do 62%, kod netipičnoga ispitanika 76%. Složenih rečenica ima od 42% do 83%, kod netipičnoga ispitanika 11%. Nezavisnih rečenica ima od 7% do 56%, kod netipičnoga ispitanika 0%. Zavisnih rečenica ima od 0 do 26%. Višestruko složenih ima od 0 do 52%.

Ispitanici s većim brojem rečenica — Tri ispitanika proizvela su više od 30 rečenica: 34, 35 i 37. Netipični je ispitanik, Is1, proizveo najveći broj rečenica: 37, od čega 14% eliptičnih (deset posto više od idućega među svim ispitanicima) i 68% jednostavnih proširenih (16% više od idućega među svim ispitanicima), tako da ima 76% jednostavnih rečenica (14% više od idućega među svim ispitanicima) i samo 11% složenih (čak 27% manje od idućega). On je odabrao strategiju proizvodnje jednostavnih rečenica: proširenih, neproširenih pa i eliptičnih te samo desetak posto složenih. Slično je postupio Is13, koji također ima velik broj jednostavnih rečenica (62%), ali ipak ima 38% složenih. Njemu je pak sličan Is5 s 28 rečenica, koji ima 42% složenih. No Is15 koji također ima puno rečenica proizveo je tek 17% jednostavnih, a čak 83% složenih, i to svih vrsta osim rečeničnoga niza. Dakle, taj je ispitanik gotovo potpuno suprotan od netipičnoga Is1. Kad se uspoređi ispitanik s najmanjim brojem rečenica i ispitanik s najvećim, pokazuje se da obojica nemaju višestrukosložene rečenice, imaju oko 5% rečeničnoga niza i zavisnih rečenica. Međutim, Is10 ima 47% nezavisno složenih rečenica,

dok Is1 nema niti jednu, nego umjesto njih ima jednostavne proširene rečenice i eliptične. Kod ostalih ispitanika ne mogu se uočiti posebne strategije proizvodnje rečenica koje bi bile povezane s brojem rečenica.

3.3.2. Jednostavne rečenice

Jedanaestero je predškolaraca proizvelo manje jednostavnih rečenica nego složenih. Medijan je jednostavnih rečenica 8, među njima nema moda, a raspon je vrlo velik i u jednom i u drugim vrstama rečenica: 5–28. No ako se isključi jedno dijete koje je netipična vrijednost (br. 1), raspon je manji: 4–21.

Neoglagoljene ili eliptične rečenice — Dvanaestero predškolaraca nije proizvelo ni jednu eliptičnu rečenicu, dvoje je proizvelo samo jednu, a tek jedno dijete, ono koje ima najviše proizvedenih rečenica i po mnogo čemu je netipičan ispitanik, proizvelo je pet eliptičnih rečenica. Te su rečenice: *Evo žabe! Evo žaba! Evo sove! Opa, jezerce! Mali pesek. O, ljut dečko! Uuu, pčele.* Kako su i mod i medijan nula, može se reći da predškolarci uglavnom ne proizvode neoglagoljene ili eliptične rečenice, iako se može pojaviti u pojedinačevoj proizvodnji (raspon 0–1, odnosno 0–5).

Neproširene rečenice — Desetero predškolaraca proizvelo je nekoliko neproširenih rečenica, tj. 1–3 neproširene rečenice; troje ni jednu, jedno 5, a jedno čak 8. U ovoj se kategoriji ispitanik br. 1 ne pokazuje kao netipičan. Kako su mod i medijan 1, može se reći da predškolarci ispitane dobi proizvode po jednu ili nekoliko neproširenih rečenica, poneki ni jednu, a poneki nešto veći broj (raspon 0–8).

Proširene rečenice — Svi su predškolarci proizveli bar 4 proširene rečenice, mod je 5, a medijan 6. Četvero ih je proizvelo više od deset, pri čemu je jedno dijete proizvelo čak 25, no ono je i po mnogo čemu drugomu netipično u ispitanoj skupini, o čemu je već bilo riječi. Dijete označeno brojem 1 koje je proizvelo najviše rečenica netipično je po velikoj količini proširenih rečenica (gotovo dvostruko više od idućih dvoje koji su proizveli po 13 proširenih rečenica).

3.3.3. Složene rečenice

Svi su predškolarci proizveli neke složene rečenice, pri čemu je četrnaestero od petnaestero djece proizvelo bar 11 složenih rečenica. Jedanaestero je predškolaraca proizvelo više složenih nego jednostavnih rečenica. Mod je složenih rečenica 12, a medijan blizu: 13. No raspon je vrlo velik: 4–29. No ako se isključi spomenuto dijete koje ima netipičnu vrijednost (br. 1), raspon je uočljivo manji: 5–21.

Rečenični niz — Mod je proizvedenoga rečeničnog niza 2, a medijan je 1. Raspon je rečeničnoga niza vrlo mali: 0–3. Samo je jedno dijete proizvelo 3 rečenična niza, šestero je proizvelo po 2, troje po 1, a čak petero od petnaestero nije proizvelo ni jedan rečenični niz.

Nezavisnosložene rečenice — Mod je nezavisnosloženih rečenica 9, a medijan 7. Raspon je nezavisno složenih rečenica 0–14, bez netipičnoga djeteta 4–14.

Zavisnosložene rečenice — Zavisnih je uočljivo manje u skupini od nezavisnih. Jedanaestero predškolaraca proizvelo je 1–3 zavisno složene rečenice, jedno ni jednu, jedno 4, jedno 5, a jedno 9 pa je raspon manji nego kod nezavisnih: 0–9. Dakle, ni jedan ispitanik predškolarac nije imao deset i više zavisnosloženih rečenica. Mod ima bimodalnu vrijednost: 1 i 2, a medijan je 2.

Višestrukosložene rečenice — Jedanaestero predškolaraca proizvelo je 2–6 višestrukosloženih rečenica, jedno ni jednu, jedno 9, a jedno trinaest pa je raspon 0–13, veći nego kod zavisno složenih, a manji nego kod nezavisno složenih. Mod je 2, medijan 5, a raspon 0–13.

3.3.4. Usporedba proizvodnje jednostavnih i složenih rečenica

Kod ispitanih se predškolaraca pokazuje prevlast proizvodnje složenih rečenica: jedanaestero je predškolaraca proizvelo više složenih nego jednostavnih rečenica; medijan je jednostavnih rečenica 8, a složenih šezdeset posto više: 13; među jednostavnim rečenicama nema moda, a među složenim je on blizu medijanu: 12. Raspon je vrlo velik i u jednim i u drugim vrstama rečenica: 5–28 među jednostavnima, i 4–29 među složenima. No ako se isključi jedno dijete koje ima netipičnu vrijednost (br. 1), raspon je manji: 4–21 među jednostavnima i 11–20 među složenima. To pokazuje koliko su pojedinačne razlike velike (složenih je više samo u donjoj granici) i kakvu promjenu u ovako manjim skupinama ispitanika može donijeti samo jedno dijete, odnosno jedan ispitanik.

Najveće pojedinačne razlike pokazuju se kod ukupnoga broja složenih rečenica: raspon je različit za 25 (4–29), kod ukupnoga broja jednostavnih rečenica: za 23 (5–28) te kod broja proširenih rečenica: za 21 (4–25). Kada se izostavi dijete broj 1 koje ima netipične vrijednosti, najveće pojedinačne razlike u proizvodnji rečenica pokazuju se i dalje kod ukupnoga broja složenih rečenica: 18 (11–29), pa ukupnoga broja jednostavnih rečenica: 16 (5–21). Tada je najveća pojedinačna razlika u proizvodnji višestruko složenih rečenica: 13, potom nezavisno složenih: 10, zatim zavisno složenih i proširenih: po 9, potom neproširenih: 8, a vrlo mala u proizvodnji eliptičnih.

Spomenuto netipično dijete proizvelo je najviše rečenica (2 više od idućega ispitanika) i najviše jednostavnih rečenica (7 više od idućega ispitanika)

po broju jednostavnih rečenica). Tomu su uzrok 5 eliptičnih rečenica (4 više od ostala dva koja su imala samo po jednu) i čak 25 proširenih rečenica (12 više od dvoje ispitanika koji su bili u vrhu ostatka skupine). Shodno uočljivo najvećemu broju jednostavnih rečenica ovo je dijete imalo najmanji broj složenih rečenica, samo četiri ukupno (iduće dijete po broju proizvedenih rečenica ima ih 11).

Međutim, treba primijetiti da je razlika među ispitanicima takva da ni jedan ispitanik nije imao rezultate jednake drugomu ispitaniku. Pokazuje se da su predškolarci imali različite strategije proizvodnje rečenica. Neki su proizvodili samo jednu vrstu jednostavnih rečenica: proširene rečenice (Is4, Is8, Is11), neki sve tri pronađene (Is7, Is1), a ostali dvije, i to neproširene i proširene, a jedan (Is9) proširene i neoglagoljene.

Većina je proizvodila više složenih nego jednostavnih, ali je četvero (Is2, Is5, Is13, a nadasve Is1) proizvelo više jednostavnih nego složenih. Većina je ispitanika proizvodila sve četiri vrste složenih rečenica: nezavisne, višestrukosložene, zavisno složene i rečenični niz. Međutim, jedan je ispitanik proizveo samo dvije (Is1), i to rečenični niz i zavisne, dok šest ispitanika ima tri vrste složenih rečenica. Među ispitanicima koji imaju tri, a ne četiri vrste složenih rečenica najviše je onih koji nemaju rečenični niz (Is6, Is3, Is13, Is15), jedan nema nema višestrukosložene (Is10), a jedan nema zavisne (Is12). Međutim, kada se zbroje zavisne i višestrukosložene rečenice, pokazuje se da su svi ispitanici proizveli bar jednu ‘težu’ složenu rečenicu, ali da su i u tomu pojedinačne razlike vrlo velike, raspon je 1–15.

4. Zaključak

Sukladno očekivanjima, predškolarci u pričanju prema slikovnomu predlošku uglavnom proizvode gramatički točne rečenice, što znači da su dovoljno ovladali sintaksom hrvatskoga jezika kojom se služe u jezičnoj proizvodnji — rabili su svega 3% gramatički netočnih rečenica. Predškolarci nisu samo proizveli manje neoglagoljenih ili eliptičnih rečenica od ostalih jednostavnih i složenih, nego su ih proizveli u zanemarivu udjelu.

Ispitani predškolarci najčešće su proizveli složene rečenice, njih je više od polovice svih rečenica, a među njima nezavisno složene rečenice. Iako među svim potkategorijama i dalje proizvode najviše jednostavnih proširenih rečenica, proizvode tek nešto manje nezavisnosloženih rečenica. Među zavisno složenim rečenicama najzastupljenije su objektne rečenice, više od petine, a uz njih i uzročne rečenice (petina).

U skladu s prijašnjim istraživanjima pokazalo se da su predškolarci skloniji proizvoditi rečenice koje imaju čvršću strukturu, nego rečenice s labavijom strukturom, kao što je npr. rečenični niz. Među složenim rečenicama višestruko složene rečenice zastupljenije su od zavisno složenih, prvih je oko

šestine, drugih manje od desetine. U svakomu slučaju broj je proizvedenih zavisno složenih rečenica malen, a s obzirom na zastupljenost zavisno složenih rečenica koja iznosi 9% i na udio gramatički netočnih rečenica u njima (8%), čini se da predškolarci njih još nisu posve usvojili. Ovo je istraživanje pokazalo da su pojedinačne razlike u vrsti proizvedenih rečenica velike.

Iako rezultati dobiveni na ovako malomu i raznorodnomu uzorku ne omogućavaju vjerodostojno donošenje čvrstih zaključaka o vrsti rečenica koju rabi cjelokupna populacija predškolaraca prilikom pripovijedanja, jako su dobri pokazatelji koji opravdavaju potrebu za daljim istraživanjima na ovom području. Iscrpan je opis urednoga sintaktičkoga razvoja nužan kako bi se što uspješnije mogla otkriti moguća odstupanja.

5. Literatura

- Arapović, D., Kuvač, J. (2003) Sintaksa u djece s posebnim jezičnim teškoćama i djece uredna jezično-govorna razvoja, *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, 9–15.
- Arapović, D., Grobler, M., Jakubin, M. (2010) Narativni diskurs predškolske djece s posebnim jezičnim teškoćama, *Logopedija* 2/1, 1–6.
- Babić, Z. (1997) Utjecaji različitih rečeničnih struktura na dječju jezičnu obradu, u Ljubešić, M. (ur.) *Jezične teškoće školske djece*, Zagreb: Školska knjiga, 153–175.
- Balića, M., Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2012) Odnosne rečenice bez pomaka i traga: proizvodnja odnosnih rečenica kod djece s posebnim jezičnim teškoćama, *Suvremena lingvistika* 38, 74; 139–154.
- Barić, E. et al (1997) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bogetić, P., Arapović, D., Kuvač-Kraljević, J. (2008) Struktura priče djece s posebnim jezičnim teškoćama, *Govor* XXV/1; 75–92.
- Crystal, D. (1996) *Rediscover grammar*, Essex, England: Longman.
- Dobravac, G., Cvikić, L., Kuvač-Kraljević, J. (2011) Obavijesna vrijednost morfoloških i semantičkih ukazivača u određivanju vršitelja radnje u hrvatskome jeziku, *Lahor* 2/12: 135–149.
- Dunn, L. D., Dunn, D. M., Kovačević, M., Padovan N., Hržica, G., Kuvač Kraljević, J., Mustapić, M., Dobrovac, G., Palmović, M. (2009) *Peabody slikovni test rječnika*, Zagreb, Jasterbarsko: Naklada Slap.
- Friedmann, N., Novogrodsky, R. (2004) The acquisition of relative clause comprehension in Hebrew: A study of SLI and normal development, *Journal of Child Language*, 31 (3), 661–681.
- Friedmann, N., Aram, D., Novogrodsky, R. (2011) Definitions as a window to the acquisition of relative clauses, *Applied Psycholinguistics*, 32, 687–710.
- Grobler, M., Arapović, D., Lenček, M. (2008) Konektori u funkciji dobir: posebne jezične teškoće u slovenskom, *Revija za rehabilitacijska istraživanja* 44/1, 49–64.

- Ham, S. (2002) *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Hakansson, G., Hansson, K. (2000) Comprehension and production of relative clauses: A comparison between Swedish impaired and unimpaired children, *Journal of Child Language* 27: 313–333.
- Hoff, E. (2001) *Language development*, Belmont: Wadworth.
- Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2012) MAIN — hrvatska inačica: Višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja, *ZAS papers in linguistics* 56.
- Hržica, G., Lice, K. (2013) Morfološke pogreške u uzorcima govornog jezika djece urednog jezičnog razvoja i djece s posebnim jezičnim teškoćama, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 49/1: 65–77.
- Hudson, J. A. i Shapiro, L. R. (1991) From Knowing to Telling: The development of Childrens Scripts, Stories, and Personal Narratives, u A. McCabe, C. Peterson (ur.) *Developing Narrative Structure*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers Hillsdale, 89–136.
- Jelaska, Z., Kovačević, M. (2001) Odnos glagola i imenica u ranome jezičnome razvoju, u D. Sesar i I. Vidović-Bolt (ur.). *Drugi hrvatski slavistički kongres*, zbornik radova I, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i Filozofski fakultet, 441–452.
- Jelaska, Z., Kovačević, M., Anđel, M. (2002) Morphology and Semantics — The Basis of Croatian Case, u M. D. Voeikova i W. U. Dressler (ur.) *Pre- and Protomorphology: Early Phases of Development in Nouns and Verbs*, LINCOS studies in Theoretical Linguistics 29, University of Vienna, 177–189.
- Katičić, R. (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb: HAZU.
- Kovačević, M., Palmović, M., Hržica, G. (2009) The Acquisition of Case, Number and Gender in Croatian, u E. Stephany, U., Voeikova, M. (ur.) *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective*, Berlin: Mouton De Gruyter, 153–177.
- Kuvač, J., Palmović, M. (2007) *Metodologija istraživanja dječjega jezika*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Leadholm, B. J., Miller, J. F. (1992) *Language sample analysis: the Wisconsin guide*, Madison: Wisconsin Department of Public Instruction.
- Lice, K., Dedić, Z., Radić, I., Colnago, M. (2010) Vrste rečenica u naraciji djece predškolske dobi, u Bonetti, L., Blaži, D. (ur.) *Logopedija i izazovi novog vremena*, 4. kongres hrvatskih logopeda — knjižica sažetaka: 110. (poster).
- Ljubešić i sur. (1997) *Jezične teškoće školske djece*, Zagreb: Školska knjiga.
- Martinot, C., Kuvač Kraljević, J., Bošnjak Botica, T., Chur, L. (2009) u Ibrahim, A. H. (ur.) *Predication principale vs seconde à: l'épreuve des faits d'acquisition*, Paris: Cellule de recherche en Linguistique.
- McCabe, A., Peterson, C. (1991) *Developing narrative structure*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Nippold, M. A., Hesketh, L. J., Duthie, J. K., Mansfield, T. C. (2005) Conversational versus expository discourse: a study of syntactic development in children, adolescents, and adults, *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 48, 1048–1064.

- Nippold, M. A. (2007) *Later language development: Schoolage children, adolescents and young adults*, Austin, TX: Pro-Ed.
- Paul, R. (2001) Analyzing complex sentences development, u Miller, J. F. (ur.) *Assessing language production in children: Experimental procedures*, Baltimore: University Park Press.
- Raguž, D. (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb: Medicinska naklada.
- Reynell, J. K., Gruber, C. (1985) *The Reynell Developmental Language Scales*, Los Angeles: Western Publishing Company.
- Silić, J., Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika — za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, S., Babić, S. (1992) *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, S., Babić, S. (2009) *Gramatika hrvatskog jezika*, (17. izdanje), Zagreb: Školska knjiga.

Acquisition of the sentence types at the end of preschool age

As a grammatical component syntax determines how words of various linguistic categories can be stacked in a structured sentences. The most intensive syntactic development is observed in the preschool period, between the age of three and five years, when children begin to produce complex sentence structures. Most of five years old children successfully produce different types of complex and compound sentences. Development continues throughout their schooling, even in adolescence and adulthood, but much more slowly. Acquisition of sentence groups and types in the period before entering primary school, in the age of nearly seven and a half years, so far has been only partially assessed in the Croatian language. The purpose of this paper is to analyze the types of sentences used by children with typical language development (TLD) during storytelling. The study involved fifteen preschool children aged 6,01–7,05 years. Examination was conducted using a picture book, Frog, where are you? (Mayer, 1969), which is a highly structured incentive for testing storytelling. It consists of 24 black and white pictures without text. The results showed that preschool children produced different types of sentences with a high level of grammaticality (only 3% of the grammatically incorrect sentences). The most common are complex and compound sentences, which make more than half of all the used sentences (about a third are compound sentences, complex compound sentences make one sixth and the rarest are compound sentences, which make less than a tenth of complex and compound sentences). Among compound sentences children produce only constituent and opposing clauses, as well as clause series. Elliptical sentences were the most rarely produced. Among complex sentences the most common are object relative clauses (more than a fifth)

and next to them are clauses of reason (fifth). Unexpectedly, the rarest are adverbial clauses of place (3%), clauses of purpose are more common than them (14%). However, children produced very small number of complex sentences so it will be necessary to examine a larger number of children to see whether the difference is significant.

Key words: syntax, sentence types, storytelling, Croatian language, preschool children

Ključne riječi: sintaksa, vrste rečenica, pripovijedanje, hrvatski jezik, predškolska djeca